

„MINDENNEK A SÚLYÁT ÉRZÉKELI”

FARKAS ISTVÁN 1932 ÉS 1935 KÖZÖTTI SAJTÓVISSZHANGJÁBÓL¹

Farkas István az Ernst-múzeumban. Az Ernst-múzeum ötödik termében szerényen bújik meg két kis kép, a nyolc-tíz évvel ezelőtt elinduló *Farkas* István alkotásai. Csupa ígéret, mégpedig nagy ígéret. Antik művészetek új erekbe ojtott ígérete. Most hét termet töltenek be *Farkas* István művei, amelyekre csak egy megállapításunk lehet. Nyers. Színben is, formában is tudatosan nyers. Fanyar, amit még azzal is hangsúlyoz a festő, hogy a képek keretei is nyers deszkalapokból vannak összeróva. Szinte *festőművészeti bicsérdizmus*² az a piktúra, amivel *Farkas* meglepi azokat, akik bizalmat helyeztek indulásába. [...]

Esti Kurir, 1932. február 20. 4.

Farkas István kiállítása Ernstnél. A problémákat meg kell oldani, mert aki nem uralkodik rajtuk, annak zsarnokaivá lesznek. Művészetben és tudományban egyformán kegyetlen sors az el nem intézett problémákkal vívott küzdelem. Hiszen éppen az a művészet, hogy miképpen csinál valaki benyomásaiból, érzéseiből, látományaiból, gondolataiból és még egy sor más elemből képet, szobrot, zenét vagy verset. A festmény kép, a szobor plasztika, a zene melódia és a vers irodalom legyen, noha mindegyikben külön az összes többinek is benne kell lennie, a tökéletesség egy bizonyos arányában. *Farkas* István kiállításán még nem tapasztalhatunk a művészt, aki kétvállra fektette a problémáit. Végtelen érzékeny és nyugtalan lélek, aki telve van nemes izgalommal, elragadó színezéssel, csodálatos hangulatokkal, nagyszerű festői fantáziával, de kezéből még hiányzik az a brutális biztosság, amely maradandó, láthatatlan konstrukciót rak a képbe s amely a művet biztosítja az idő múlása és minden divat veszedelme ellen. A láthatatlan acélváz ez, amely bizonyos lazának látszó remekművek halhatatlan stabilitását biztosítja. Ezt nem is lehet jól megmagyarázni, mert inkább érzés, mint kézzelfoghatóság. Túlzás volna azt hinni, hogy ez a hiány *Farkas*nak végzetes fogyatkozása. Ez egy lépés, amit saját tökéletessége eléréséhez még meg kell tennie. Mily szerencsétlen volna, ha már ily fiatalon tökéletes lenne. Művészetének egyik nagy szépsége a felhőszerű változandóság, a könnyű alakulás, a megújuló formálódás, de mindig saját törvényeinek parancsára. Régen hozott nekünk művész ennyi izgalmat és örömet, sőt nem egy képével elragadtatást. Tele

¹ Összeállította Bardoly István, szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² Növényevő, vegetáriánus mozgalom.

vagyunk róla mondanivalóval, ezen a kis helyen még vázlatát sem tudjuk adni annak, amit szeretnénk.

(ks.) [Kemény Simon]³ *Az Est*, 1932. február 21. 7.

Farkas István képei az Ernst-múzeumban. A legnehezebb feladatok egyike *Farkas István* művészetéről írni, amint nem könnyű a néző feladata sem, aki ehhez a különös és izgató, de erősen zárkózott művészethez közel akar férkőzni. Az elképzelhetőbb legszükszavúbb festészet ez, telve titokzatossággal, elmondhatatlan dolgok jelzésszerű megcsendítésével, nagyon hasonlatos a zenéhez, abban, ahogy a művész lelki élményének továbbhangzásához megköveteli az idegen léleknek ugyanerre a hangzásra való felajzottságát. Lesznek, akik meghökkenve állnak meg Farkas István képei előtt, amelyek még a párizsi festészethez szokott szemek és idegek számára is problémák egész szövevényét jelentik, lesznek, akik ezt a rejtelmes művészetet azzal az idegességgel utasítják el maguktól, amellyel az emberek – általában – inkább megfutamodnak a problémák nyugtalanító ereje elől, semhogy szembe néznének vele, bizonyos azonban, hogy olyan szemlélői nem akadhatnak Farkas István művészetének, akik könnyed kézlegyintéssel napirendre térnének felette.

Ez a párizsi magyarművész, aki hosszú évek után először mutatja be munkáit Budapesten, kétségtelenül a legérdekesebb és legkomolyabb igényű festők egyik napjainkban.

Minthogy tizenöt év művészi termése áll itt előttünk és ez a rövid idő is négy különböző periódusban mutatja be a művészt. Már ebből is érezhető, micsoda nyugalanságok fűtik, minő mély problémák kergetik Farkas Istvánt, szüntelen megújulások, mindegyre változó kifejeződés felé. Az Ernst-múzeum ötödik termében látjuk elindulását és vívódásainak is kezdetét: ez az önkínzó sötétlátás, ez a festékesbesűrtett belső nyugalanság egy egész korszakot képvisel: a háborút követő évek emberének és ezen belül: művészetének vérző elszakadását a múlttól és görcsös birkózását új látóhatár felé. Ezeknek a képeknek teljes lelkeségben feloldódó, sőt felbomló kifejezőmódja után csak a párizsi kubizmus egészséges, erőteljes szervessége következhetett. Ezt látjuk a második terem egyes temperáin, különösen a Salmon-féle versekkel megjelent festményeken. Micsoda megújulás! A színeknek micsoda derűje, életkedve, öröme, a formáknak minő nyugalma, átérettsége, ritmusa! És e felszín alatt mégis: az elmondhatatlannak az a kitörni vágyó hangja, amelyet nevezhetünk nosztalgiának (például a *Sumatra* című festményen, vagy a tenger alatti tájakon), nevezhetünk természetfelettségnek, mint a *Spahik* című kompozíción, amelyre a legjobb mai franciák is büszkék lehetnének, vagy nevezhetünk egyszerűen: életörömmek, mely a *Gyermekek* sugárzóan kék szeméből, vagy a *Csendélet* illatos zöldjeiből és pirosaiból ujjong ki. Ez a korszak

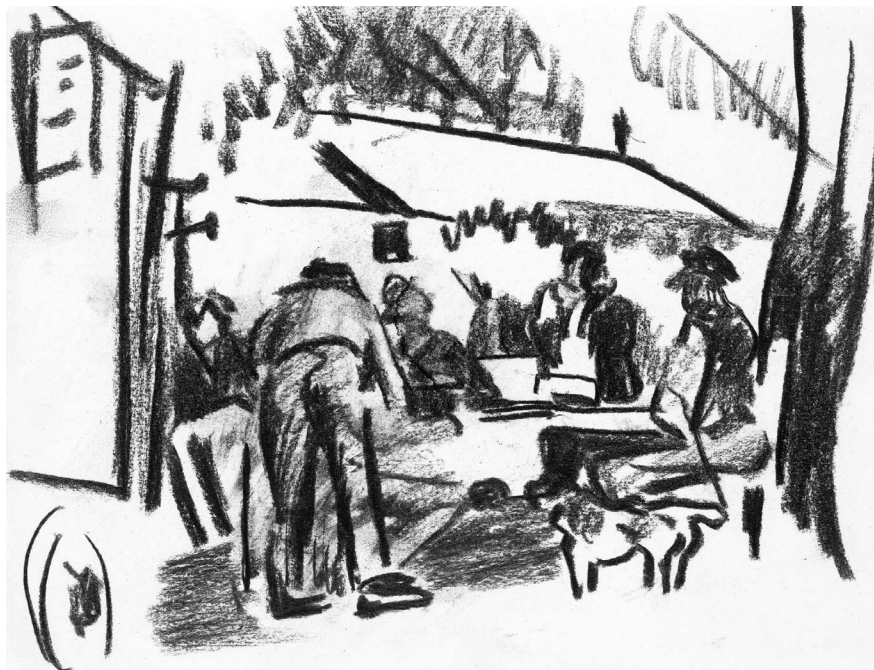
³ Kemény Simon (1898–1945) költő, publicista, lapszerkesztő, *Az Est-lapok* munkatársa, de a *Nyugat* és *Uj Idők* is rendszeresen közli írásait. 1939-ben elbocsájtják zsidó származása miatt; 1942-ben kezdi vezetni naplóját: Kemény Simon: *Napló*. Sajtó alá rend. Kovács Béla, Pap Anna. Budapest, 1987.

jelenti az első beteljesedés nyugalmát Farkas István művészetében. És éppen ezért ez a korszak volt a legrövidebb e nyugtalanságra termett művész életében. Mintha futna a beteljesedés elől, siet otthagyni a kész eredményt, amelyet más festő boldogan és bőségesen kamatoztatna. Ő azonban úgy érzi: a kubizmus csak út és eszköz volt, de nem lehet cél, és ennek az eredménynek okvetlenül az akadémizmus zsákutcájába kell torkolnia. Elveti hát elért és megérett nyugalmát: formái most felbomlanak, színeivel is jelzi újjá ébredő nyugtalanságait, az elébe tornyosuló problémák viharfelhőit. Amit előbb csak sejtettünk, most világosan *érezzük* munkáin: ez a festő a szóval, színnel, kővel, hanggal egyformán kimondhatatlan dolgokat akarja kimondani: küzd és birkózik, mint a néma, akinek élete függ attól, hogy kimondjon egy megváltó szót. Farkas István is a lehető legegyszerűbben karja hát kifejezni azt, amit mondani akar. Vállalja azt is, hogy gyermekeken egyszerű legyen. De legalább eléri, hogy letompított, vagy túl éles színakkordjai mögött, egy odavetett asztal, szék, fa, vagy emberi alak mögött: a *fálemez mögött*, amelyre fest, ott van az, amit mondani akart. *Kísértetek háza* című képének nem kell címét megnéznünk a katalógusban, ez valóban a kísértetek háza: dermesztő, nyugtalanító, anélkül, hogy mindez hatásos külsőségekben jutna kifejezésre. De még ott is, ahol természetélmény dolgozik benne, – természetfeletti marad. Néhány elragadóan finom kis tájtanulmányán csak a kifejezés *anyagát* keresi: ő a természettől az önmaga belső kifejezésén át jut vissza a természethez.

A nagy teremben látjuk negyedik, tehát legutóbbi korszakát: itt, közbeeső állomásainak eredményeit elindulásának mély expressziójával egyesíti. Ez a korszaka a leggazdagabb: lelkiileg, legmélyebb: problémákban, de legnehezebben megközelíthető: festői szempontból. Itt már teljesen szűkszavúvá lesz festészete, egy-egy képe: valóságos ballada. Formáit teljesen elmossa a belső kifejezés nyugtalansága és mintha színei is csak felvillanó és kilobbanó jelzőlámpái volnának a kivetítésre váró, ködösen gomolygó mondanivalónak. De itt már nemcsak a láthatatlant mondja ki, hanem a látható dolgokat is látomászerűvé fokozza. Külvárosi alakjai vagy egyéb élményei nem az élet felszínét, hanem messze, időn és téren túl, a legkülönösebb gondolat és érzéstársulásokat idézik fel a nézőben: azt a rejtelmes folyamatot, amelyet a modern lélektan „*déjà vu*”-nek nevez, amikor az ember úgy érzi: már egyszer látott, átélt valamit, amit pedig először lát vagy él át életében. Titokzatos, természetfölötti, nyugtalanító festészet ez, a legérdekesebb, a legizgatóbbak közül való, de még ez is csak állomás. Az *igazi* Farkas István innen fog elindulni és alig van ma valaki az európai festőművészetben, akinek jövőendő útjára izgalmasabb kíváncsisággal tekintene az ember, mint a negyvenesztendő festőére, akinek művészte – a második korszaktól eltekintve – csupa forrongás, csupa vajúdás, de épp ezért olyan mélységekben gazdag, aminő csak a legnagyobb tehetségek művészi kifejeződése lehet.

Fóthy János *Pesti Hírlap*, 1932. február 21.

Farkas István. Az Ernst-múzeumban érdekes művész mutatja be újabb munkáit. Nyolc évvel ezelőtt jelent meg Farkas István először a nyilvánosság előtt. Akkori



Farkas István: Társaság II. (Kertvendéglőben), 1923, papír, szén, 210 x 270 mm,
Kecskeméti Katona József Múzeum,
Iksz.: 82.840 © Kecskeméti Katona József Múzeum

kiállítása úgy maradt emlékünkből, mint egy tépelődő és lelke zűrzavarától tájékozódni nem tudó fiatal festőé. Sötét háttérbe árnyazott képeim a szín fuldokolt és levegő után kapkodott a rajz is. A művész akkori idejének néhány alkotását erre a kiállítására is elhozta. Csak hozzájuk mérve látszik a nagy változás, amin Farkas István művészete átment. A keze megkönnyült és szinte játékos mozgékony-sággal teríti szét a színfoltokat. Valami friss lendület érzik Farkas István újabb munkáin, a kezdés bátor lendülete, amely nem törődik a befejezéssel. Képei futó impressziók megragadása gyorsan és pontosan járó kézzel. A legörvendetesebb a művész alakulásában a színességhez visszatalálása. A fekete eltűnt palettájáról s ott is, ahol szürkével dolgozik, a színesség érzetét tudja kelteni. Szinfantáziája megélnéülésében bizonyára része van annak, hogy Farkas rátalált arra a festői eljárásra, amelynek segítségével legönkéntelenebbül tudja kifejezni magát. Újabb képeit mind fehér kréta-alapra festi temperával. A fehér alap önkéntelenül is felderíti a rajta elhelyezett színek kompozíciót. A művész legsikerültebb alkotásai tájképei. Alakos festményein jobban megmutatkozik képességeinek a határa. [...]

(e. a.) [Elek Artúr] *Ujság*, 1932. február 21. 17

Kiállítások [...] Farkas István kiállítása. Az Ernst-múzeum összes helyiségeit megtöltötte Farkas István kiállítása, mely végigvezetett a művész egész eddigi pályafutásán. Kissé iskolás ízű és komorkodó naturalizmuson kezdte, melytől hamarosan színtarka álomlátások mesevilágába menekült. Ezeknek az álmoknak illusztrátora volt egynéhány éven át. Halkan és gyöngéden merengő képzelete szeretettel cirógatta végig témái sokféleségét. Ekkortájt bizvást rá lehetett volna bízni bármilyen álmatag mesekönyv szövegét, rajzaival hiánytalanul símult volna hozzá. Szerette az erős és áttetsző színeket, az egymásratorló és gazdagon egymásbanótt motívumokat és ebben a korában jelentős külföldi sikereket számolhatott el, nem ok nélkül.

Párizsi hatásra aztán meglehetősen szembeszökő változások következtek be Farkas István kifejezési módjaiban. Most már nem annyira álmait festi, mint inkább megfigyeléseit, amelyeknek mégis mindig van valami álomszerűségük. Mai színei a régi-ekkel szemben feltűnően elhalványodottak és már nem csillogóan áttetszőek, előadása egykori naivitását pedig némi ábrándos szomorúság váltotta fel. És míg azelőtt nem igen kereste a nagy méreteket, ma szívesen próbálkozik meg velük is, bár teljesen kitölteni nem mindig tudja őket. Különben sem monumentalitást kereső, vagy meghökkentő erővel jelentkező művészember, hanem halk, csendes finomságok gyengéd ábrázolója. [...]

Farkas Zoltán⁴ *Nyugat*, 1932. március 1. XXV. évf. 5. sz. 292.

Ernst-múzeum. A két legutóbbi Ernst-múzeumi kiállítás közül az első Farkas István képkollekciójával, meglepetést keltett. Farkas hosszabb ideig tartózkodott Párizsban s a párizsi iskola művészete elhatározó hatással volt reá. Ez az erős hatás azonban nem teszi őt a franciák epigonjává. Színezése rendkívül kulturált, szinte rafinált művésszé teszi, indokolatlanul elnagyolt és elhanyagolt formarendszere ezzel szemben még sok kívánnivalót hagy maga után. Sokat fejlődött, mióta utoljára láttuk, piktúrája azonban a maga egészében ma még kísérlet-jellegű. Ezen a jellegesen érzékeny kolorizmusa egymagában nem változtathat. [...]

Genthon István⁵ *Napkelet*, 1932. április 1. X. évf. 4. sz. 296.

⁴ Farkas Zoltán (1880–1969) művészettörténész. 1910–1919 között a *Vasárnapi Ujság*, majd a *Szózat*, *Uj Nemzedék*, *Magyarság*, *Napkelet*, 1929–1944 között a *Nyugat*, *Magyar Csillag* művészetkritikusa volt. Tímár árpád: Farkas Zoltán (1880–1969). 243–261. *Enigma*, 13. 2006. no 47. 243–261.

⁵ Genthon István (1903–1969) művészettörténész, egyetemi magántanár, az MTA tagja. 1935–1945 között a Műemlékek Országos Bizottsága előadója és a Római Magyar Intézet igazgatója. Első írásait a *Nemzeti Ujság*, *A Kékmadár*, a *Korunk*, a *Magyar Írás* és a *Társaság* jelentette meg. Utóbb tanulmányait, kiállításismertetőit rendszeresen közölte a *Műgyűjtő*, *Napkelet*, *Magyar Művészet*, *Magyar Szemle*, *Szépítőművészet*, *Magyar Csillag*. Ld.: P. Szűcs Julianna: Genthon István (1903–1969). Egy autonóm értelmiségi három istene. *Enigma*, 13. 2006. No 49. 487–504.



Farkas István: Verandán (jelenet), 1926 körül, papír, szén, 210 x 270 mm, Kecskeméti Katona József Múzeum, Ltsz.: 82.846 © Kecskeméti Katona József Múzeum

Képzőművészeti Szemle. [...] Az Ernst Múzeumban Farkas István következett. Farkas főkusa Párizs. Álmodozó lélek. Régebbi munkáiban fel-felcsillanó szimbolikával, ma azzal az újszerű romantikával fejezi ki látványosságait, melyek, ha nem is határozottan belletrisztikusak, mégis kifejezésükben irodalmi ízt rejtenek. Mindhárom fázisában, a mint itt bemutatja, a francia piktúra irányítja ecsetjét. Első szerelme Manet és ez felejtethetetlen is marad számára. Még ma is vissza-visszatér hozzá. Egységes és lezárt az 1928–29. évek termése. Egy teremre való kép ez, amely egzotikus mesevilágát, megfoghatatlan álmországot mutatja be. (Főleg André Salmon költeményeihez készült festmények.) Képeit tüzes, színes harmóniával építi. Ezt a képsorozatot, de főleg az utána következő korszak festményeit a manuálisnak laza, Szajna-parti divat szerint könnyed, szinte semmibevevése jellemzi, amely legújabb képein, a formák felbontása révén, mint finomkodó, csinált dekadencia jut érvényre. Legújabb dolgai pesszimiztikus, fojtott sejtelmességük révén furcsák. Olyan képek ezek, amelyeket érdekeseznek szoktunk nevezni.

Jacszay János⁶ *Magyar Kultúra*, 1932. április 5. XIX. évf. 7. sz. 324.

⁶ Jacszay János (1892–1976) művészettörténész, egyetemi tanár. 1923-tól 1950-ig a Fővárosi Könyvtárban dolgozott. Írásait rendszeresen közölte a *Magyar Kultúra*, *Katolikus Szemle*, *Magyar Művészet*, *Uj Idők*, *Szépítőművészet*.

Képzőművészeti Szemle. [...] Február havában Farkas István műveiből rendezte százhuszonhatodik kiállítását az Ernst-Múzeum. Mikor e képek közé belépünk, idegenül, valami szorongó érzéssel nézünk körül. Nyers fenyőfakerekekben, krétával alapozott deszkákon falfestékekkel odakent képek! Önkéntelenül fölmerül az a kérdés, van-e olyan ember, akinek ezek a képek őszintén tetszenek, aki ezeket megveszi, szobájában fölakasztja s bennük gyönyörködik? Nem tudjuk elképzelni! Pedig az egész napisajtó, a műkritikusok gárdája szinte egyhangú lelkesedéssel írt e tárlatról. De mit írtak? A katalógus előszavában például ezt olvassuk: „A groteszk figurák egész balzaci sora tárul elénk. Kékben úsznak, zöldben játszanak, de soha köznapivalóságban”. Ahogy e sorokat boncolva, semmi értelmet nem tudunk bennük fölfedezni, úgy ezek a festmények is teljesen értelmetlenek. [...]

Mátrai Vilmos⁷ *Katholikus Szemle*, 1932. április, 46. évf. 4. sz. 294.

Farkas István párizsi kiállítása. A múlt szombaton nyílt meg Párizsban a *Portique* új kiállítása, amely Farkas István 27 képét mutatja be. Ezek a képek nemrég Budapesten szerepeltek az Ernst-múzeumban, és nagy feltűnést keltettek érdekesen egyéni mondanivalóikkal, amelyeknek közlésére saját stílust talált Farkas István. Párizsban sem maradt el a siker. Például André Salmon, az értékes író és kritikus, többek közt így jellemezte a képeket: *Farkas István mélyebb lett emberi érzésében és víziói kiszélesedtek. De azért az álmok idézője maradt, anélkül, hogy szürrealista ösvényekre tévedne. Olyan festő, akinek van költői fantáziája. Olyan festő, akinek látomásai hiteles plaszticitásig jutnak el. A fantasztikumot és a realitást még soha nem egyensúlyozta ki olyan harmonikusan, mint most...* És a párizsi kritika az egész vonalon szokatlan méltánylással ír Farkas István festői egyéniségének finom veretéről. Ez már a művész harmadik kiállítása Párizsban és így mindenütt, mint régi ismerősről emlékeznek meg róla.

Magyar Hírlap, 1932. május 12. 8.

Tizennyolc művész kiállítása. [...] Farkas István elragadóan franciás, amellet, hogy nagyon egyéni, (lehetne itt más!?) nagyon finom, álomszerű... [...]

Szomory Dezső⁸ *Az Est*, 1934. február 25. 11.

⁷ Mátrai Vilmos (1877-1961) festő, rajztanár, művészeti író. A szolnoki művésztelep tagja, az Iparművészeti Iskola tanára. A *Magyar Kultúra*, *Katholikus Szemle*, *Élet*, *Magyar Iparművészet* közölte rendszeresen kiállításismertetőit.

⁸ Szomory Dezső (1869-1944) író. A *Nyugat* köréhez tartozott; 1919 után *Az Est-lapok* s a *Színházi Élet* munkatársa volt. Farkas István 1921-ben portrét festett róla. (Patkó Imre-gyűjtemény, Győr).



Farkas István: Falurészlet hegygel, 1926 körül, papír, szán, 335 x 490 mm, Kecskeméti Katona József Múzeum, ltsz: 82.851 © Kecskeméti Katona József Múzeum

Tizennyolc mai művész a Nemzeti Szalonban [...] Farkas Istvánt örömmel köszöntjük újra a magyar festők avant-gardejának első sorában. Erős temperája drámaiságában is valósággal illatozik a természet üde lelkétől, a *Villamosban* című, már önálló kiállításán is szerepelt festményét pedig mai festészetünk legnagyobb értékei közé sorolhatjuk, nőalakjának megdöbbentő expresszív erejével. [...]

Fóthy János *Pesti Hírlap*, 1934. február 25. 9.

Tragikus festő. Lehet a mai életet komédiának, lehet tragédiának látni. Farkas István, a tragikus festőművész tragédiának látja. Nem a napsütést, hanem a ködöt érzi uralkodó valóságnak. Mindennek a súlyát érzékeli. Emberalakjai a bizonytalantól és titokzatostól való félelmet tükrözik. Természeti képei a természet rejtelmes erőit és titkos összefüggéseit sejtetik s egyetlen kitarajosodó hullámba bele tudják zsúfolni mindazt a roppant vad és vak erőt, amellyel a természet örökkön fenyeget.

Álom, emlék, vízió: festői mivolta ezekből a forrásokból táplálkozik. Lírai festő, csendéleteiben is önmagát: érzésvilágának kavargását, indulatainak összezapását, belső ellentéteinek tusáját adja. Nem volt könnyű dolga *Nyilas-Kolb Jenőnek*,⁹

⁹ Kolb Jenő (1898–1959) művészettörténész. Münchenben és Bécsben tanult. A Singer és Wolfner cég munkatársa lett. Aktívan részt vett a magyarországi cionista mozgalomban. 1944-ben az ún. Kasztner-

amikor erről a magányos, festői arculatán mégis a mai kor kialakuló kollektív világképének vonásait hordozó művészei egységes, megértető és megmagyarázó képet akart adni. Annál nagyobb érdem, hogy kísérlete sikerült. Az *Oltványi-Ártinger Imre* szerkesztésében megjelenő *Ars Hungarica*¹⁰ új köteteként „*Farkas István*” címmel kiadott monográfiája kiváló munka.

Teljes áttekintést ad a naturalizmustól messze elkerült, a kubizmussal éppen csak találkozó, a maga külön útjára idejében rátalált tragikus festő munkáiról. Farkas István pesszimizmusában helyesen ismeri fel a kor hatását. „A festő érzi a tragédiát – írja róla – tudja, hogy hiába minden, nincs segítség. De azért fanatikus hittel mindig újra kezd. Talán maga sem tudja, mennyire benne van, testestől-lelkestől képeiben. És mennyire benne van korunk egész tragédiája is.”

Helyesen mutat rá arra is, hogy Farkas István művészete hadüzenet a korlátolt nyárspolgárnak. Mert hiába minden: áll a harc és ma még a pesszimistának is harcolnia kell, ha igaz művész és egész ember.

Bresztovszky Ede¹¹ *Népszava*, 1935. szeptember 21. 4.

Könyv *Farkas István festőművészeiről*. Farkas Istvánt, ezt az érdekes és egészen egyéni utakon járó festőművésznket sokkal inkább ismerik Párizsban, ahol *André Salmon* és más tekintélyes kritikusok írtak már művészetéről tanulmányokat, mint idehaza, ahol most jelent meg róla az első nagyobb szabású írás. Az *Ars Hungarica* sorozatában *Nyilas Kolb Jenő* tollából kapjuk Farkas István művészetének kitűnő ismertetését és elemzését. Mindkettőre szükség is van ennek a különös, csak teljes lelki felhangoltsággal megközelíthető festészetnek megértéséhez és értékeléséhez.

vonattal hagyta el az országot s előbb Bergen-Belsenbe (Kolb Jenő: „*Hit az emberben*” *Bergen-belseni napló*. Wallstein, 2018.), majd Svájcba, illetve Palesztinába került. Itt a tel-avivi művészeti múzeum igazgatója lett. Ld.: Tárkányi Sándor–Tárkányi Eszter: *Elfeledett Soproniak*. Sopron, 2014.334–342. Ő írta az első átfogó tanulmányt Farkas Istvánról: Farkas István művészete. *Magyar Művészet*, 8, 1932, 9/10. 261–274.

¹⁰ A Farkas Istvánról szóló könyv megjelenítése az *Ars Hungarica* sorozat koncepcióját kidolgozó Genthon István eredeti tervzetében nem szerepelt. Genthon 100 kötetre tervezett sorozata a kezdetektől kívánta bemutatni a magyarországi és magyar művészet történetét, s többek között Ferenczy Károly Csók István, Rippl-Rónai József, Bohacsek Ede, Ferenczy Béni és Noémi, Uitz Béla, Szőnyi István, Zádor István és Bernáth Aurél munkásságáról tervezett kötetet. A sorozat ebben a formájában nem valósult meg, s valószínű, hogy végül a sorozat szerkesztését végző Oltványi-Ártinger Imre javaslatára került be Farkas István a sorozatba. Nyilas-Kolb Jenő szerzősége szinte adott volt a *Magyar Művészerben* már megjelent tanulmánya okán. Ld.: Farkas Judit: *Ars Hungarica*. Bisztrai Farkas Ferenc és a két világháború közötti művészeti könyvkiadás. „*Aki nem ír, hanem ír*” *Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete*. Szerk. Farkas Judit. Budapest, 2007. 24–82. – különösen: 48–49., 61.

¹¹ Bresztovszky Ede (1883–1963) író, újságíró. 1910-től a *Népszava* munkatársa, illetve szerkesztője volt, de 1940-ben kizárták a Szociáldemokrata Pártból és otthagya a lapot is.



Farkas István: Veranda (vázlat), 1937 körül, Antal-Lusztig gyűjtemény

Nyilas Kolb Jenő könyve – nagyon helyesen – nemcsak festői szempontból nézi és látatja Farkas István művészetét, hanem elemeire bontja azokat a különleges lelki feltételeket is, amelyekből ezeknek a festői mondanivalóknak fakadniuk kellett és amelyek megértésükhöz szükségesek. A valóság és valóságfelettség határán, a tudat

és sejtelem egymásba mosódó ösvényein jár Farkas István művészete és azt a rejtelmes folyamatot, amíg a művész belső élménye eljut a külső kifejezésig, annyira híven követi a könyv írója, hogy ezzel a közönségnek mintegy kalauzává válik e gazdag és mély festészet egyedülálló, nehezen megközelíthető, de annál nagyobb kincseket rejtő birodalmában.

(f. j.) [Fodor József]¹² *Pesti Hírlap*, 1935. október 22. 18.

Farkas István művészete. Farkas István egyike a magyar festészet legkülönállóbb egyéniségeinek. Hazai körök stílusát franciásnak mondják, amit megerősít az a körülmény, hogy Farkas Párizsban az École de Paris-nak volt elismert tehetséges tagja. Az ottani művészi életben kitűnő csengésű nevet szerzett magának. Viszont a párizsi műértők, festők olyan sajátosságot éreznek stílusában, ami csak Farkas magyarságával magyarázható. André Salmon, a költő, Farkas művészetének egyik leghűségesebb rajongója is ezt a vonást hangsúlyozza róla szóló írásában.

Farkas festészete az európai festészet élén halad, kétségtelenül egyike a legmodernebbeknek, de sohasem vesztette el a természettel a kapcsolatot. Ez is magyarságának, a Mednyánszkytól kapott tanulságoknak, a nagybányai iskola hatásának tudható be, noha voltak idők, midőn csak hajszálvékony szálak fűzték a valósághoz. Egy időben lelki élményei fantasztikus színtartományokban, a tenger mélyének rejtelmes világában, ennek foszlékony, határozatlan alakzataiban találták meg vizuális megvalósulásukat, de később a látott valóságban konkretizálódtak, most már a természet köznapi színeiben is ki tudja fejezni mindazt a rejtelmességet, ami őt izgatja.

Mert Farkas festészetének lényege az, hogy az ő képmotívumai mindig belülről alakulnak ki. Régebben azt írtuk művészetéről, hogy a festő megkeresi a valóságnak azt a részletét, amelyben megnyilatkozni kívánó szín és formaélményei a legtekélyesebben tárgyasulhatnak. Művészete minden látszat ellenére sem impresszionizmus, hanem belső vívódások kivetülése. Még a legegyszerűbb tájkép is lelki mélységekről regél, az emberek pedig úgy jelennek meg festményein, mintha nagy titkokat rejtegetnének. Nem meghatározott személyek, mégis olyan ismerősek, mintha előbb találkoztunk volna velük. Imbolygó testté vált lelkek, elfolyó körvonalaiak ködképszerűen jelennek meg. Valami rejtelmes történet feszültségét hordozzák magukban, tudatalatti lelki élmények hatják át kísérteties megjelenésüket.

Farkas István mindezt a legegyszerűbb festői eszközökkel éri el. Csak a lényegét adja a természeti képnek, azt is csak színfoltokban, a formák elfoszlanak, a részletek elmaradnak. Mégsem üres egyetlen képe sem. Egy két színakcentuson, a lilán, a szürkén, a vérpirosan, a zöldön, a fehéren épül föl mindegyik művének hatása. Egy-egy festményének színei igen sokszor visszahökkennek a szemlélőt, de minél többször

¹² Fodor József (1898–1973) költő. 1923-tól Mikes Lajos mellett dolgozott *Az Est*-nél, majd az *Ujság* és a *Pesti Napló* cikkírója volt. Ld.: Fodor József: *Felkavart világ*. Budapest, 1972.

látjuk alkotásait, annál inkább megejtene, nem egyszer szinte hipnotizálnak felejthetetlen, látományszerű rejtelmességükkel.

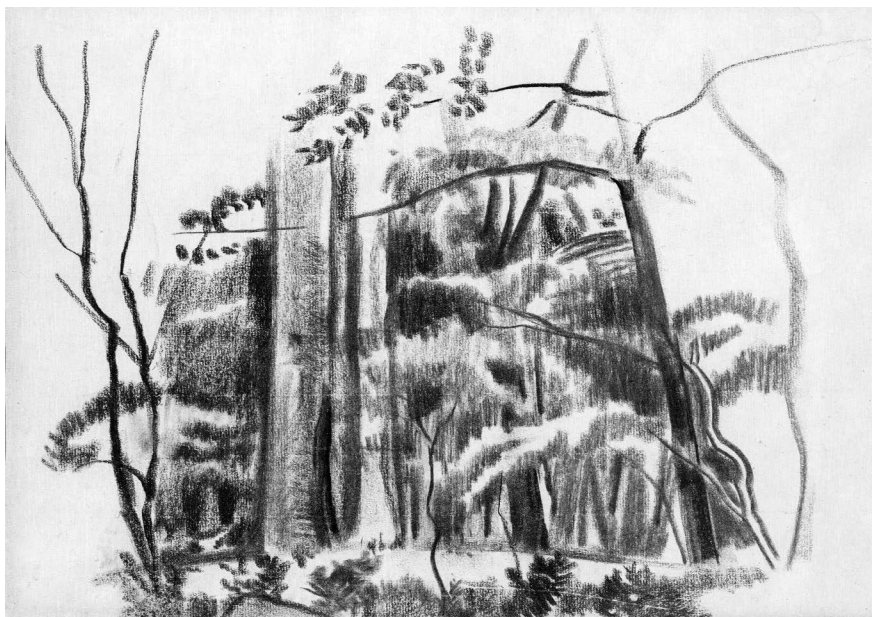
El kellett mondanunk ezt Farkas István festményeiről. Időszerűvé teszi az a monográfia, mely az *Ars Hungarica* sorozatban jelent meg Nyilas-Kolb Jenő tollából. Egyike az utóbbi évek legjobb modern művészeti írásainak. Élvezetes olvasmány, mindvégig érthető stílusban jellemzi Farkas művészetét, nem nagyképű, nem bonyolítja agyon témáját, minden mondatával közelebb viszi a művészt az olvasó érdeklődési köréhez. Ilyen tanulmányokkal az *Ars Hungarica* valóban eléri kitűzött célját, a modern magyar mesterek népszerűsítését.

Ybl Ervin *Budapesti Hírlap*, 1935.szeptember 25. 11.

Nyilas-Kolb Jenő: Farkas István. *Ars Hungarica* 8. sz., Budapest, 1935. B. Farkas Ferenc k. a. Mikor Farkas István három évvel ezelőtt, Párisból hazajövet, nagy gyűjteményes kiállítását rendezte az Ernst-múzeumban, mindenki előtt világos volt, hogy a magyar művészet egy olyan kiforrott értékkel gyarapodott, amely legelsőink közé tartozik: ez az elismerés most pozitív formában nyer kifejezést, mikor a művész helyet kap az *Ars Hungarica* kiadványsorozatának kötetei között.

A pompás kis kötetet, melyet 32 jól kiválasztott illusztráció kísér, *Nyilas-Kolb Jenő* látta el bevezető szöveggel: s tegyük hozzá mindjárt, ebben a nem sokat szerepelt íróban a művészeti próza olyan ügyes stilsztáját ismerjük meg, akihez fogható (legalábbis, ami az elevenséget és a kifejezésmód szemléletességét illeti) művészeti irodalmunk éppoly tágas, mint amilyen kietlen síkságain nemigen akad.

Írónk Farkas Istvánban elsősorban a misztikumot, vagy ami itt ugyanazt jelenti, a tragikumot látta meg. A festő „a hétköznapi lét mögött egy titokzatos jelentőségű másik világnak eseményeit szólaltatja meg”; – képei „álmok és ájulatok homályából, tudatalatti kapcsolatok felszabadulásából bukkannak elő”, bennük „a világgal elégedetlen lélek tiltakozik a megvesztegető külső ellen”. Farkas István művészetének eme jellemzése legalább is némileg egyoldalú. Ami számomra lehetetlenné teszi, hogy Farkas misztikáját „nyomasztóan sötét”-nek és „terhesen torz”-nak érezzem, az maga Farkas festői előadásának közvetlen szépsége. A színnek ez az anyagi nemesége és gazdagsága, a zökkenésmentes, súlytalan kezelési módnak szinte melodikus bája, a tónus könnyed, sima egybeolvadottsága minden másra enged gondolni, csak arra az elkeseredett pesszimizmusra nem, amit Nyilas-Kolb Farkas művészetében aláhúz. Azt hiszem, a szerző itt abba a hibába esett, amibe mindenki beleesik, aki inkább író, mint tudós: ugyanis, hogy azt hitte, az embert ragadja meg, mikor tulajdonképpen az embernek csak egy attitűdjét látta. Az attitűd pedig mindig egyértelmű és ennél fogva könnyen megfogható, az ember azonban komplikált, ambivalens ellentétek hordozója és éppen ezért majdnem légiessen megfoghatatlan. Farkas művészete túlságosan szimpla volna, ha egyéb nem volna benne, mint ez a traumatikus eredetű tragikus elvonatkozódás. Érzésem szerint azonban ennek a művészetnek fantasztikus elemei igen erősen temperálva vannak, belefoglalnak egy igen szelíd,



Farkas István: Páfrányok I., 1926–1929, papír, szén, 280 x 400 mm, Kecskeméti Katona József Múzeum, ltsz: 82.867 © Kecskeméti Katona József Múzeum

érzékeny simulékony líraiság lelki szövetségébe, ott összeölelkeznek számtalan más, sokszor ellentétes hangulatú érzéstartalommal és teljesen elvesztik „nyomasztó” és „teljesen torz” mivoltukat. Művésznünk végeredményben játszik a „világgal elégedetlen lélek” attitűdjei, de ez a játék sohasem hasonlít semmiféle neurózishoz, hanem egy eufórikus világgép részese marad.

Sokat lehet vitatkozni a „művész és ember” problémájáról; valljuk meg, nem könnyű dolog az artistikumot az „emberitől” elválasztani. De még nehezebb összevetésztetni! Nyilas-Kolb megveti a német művészettörténet tankját és a francia essay motornélküli repülőgépre száll, hogy felülről gukkerezze meg emberét: olyan kísérlet, ami talán meg fogja hozni a maga gyümölcsét. De mégis azt kell hinnünk, hogy a művészet mély pszichológiai megértéséhez szabatosabb tudományos metódusra lesz szükség. Mindenekelőtt biztos, hogy az „embert a művészen” a művészettörténeti relációk figyelmen kívül hagyásával megragadni nem lehet. Az ember az emberben más, mint az ember a művészen, a művészember pedig valami módon mindig a történelem égése alatt áll. Ezért van az, hogy hétköznapi mivoltukban homlokegyenest ellenkező emberek egy kultúráramlat hatása alatt közös stíluscsoportot alkothatnak. Viszont láttam egyszer Bachnak egy festményét, valami mitológikus allegória volt, amelyben semmit sem lehetett érezni ama „gótikus katedrális” gigászi arányaiból, amelyhez Bach művészetét, sajnos, hasonlítani szokták; ellenben annál több volt benne az egykorú niederdeutsch blümchen festészet sémáiból. Egy jelentéktelen művészi áramlat sodrában a legnagyobb

emberi lélek is kicsi. És megismerhetünk egy embert keresztül-kasul, mindig el lehetünk rá készülve, hogy új és új színben fog előttünk megjelenni, ha új és új áramlatok útjába kerül, ha más és más kollektivitások szócsöve lesz. Ez az, amit a franciás essay emberleíró, történelemellenes iránya sosem vesz figyelembe. Nyilas-Kolb maga a történelmi momentumot lehetőleg teljesen kiküszöböli munkájából, illetőleg egy rövid bevezetésfélére redukálja, amely könyvének leggyengébb része. Az, hogy vége a kifejező-művészetnek, hogy kezdődik az alakító-művészet kora, szólam, melyre Farkas István művészete maga az eleven cáfolat: Nyilas-Kolb maga mondja, hogy Farkas „lírikus”, hogy „filozófus és költő”, hogy „műveiből álomszerű valóság és valóságyszerű álom muzsikája cseng”. A francia kubizmus, mint történelmi háttér, Farkashoz nem elég meggyőző és éppen itt kellett volna Nyilas-Kolbnak a konkrét történelmi munkát elvégezni, még akkor is, ha erről az „ember”-ről adott képének élességét kellett féltetni. Nyilas-Kolb tehát inkább író, mint művészettörténész. Ez maradjon azonban meg elvi kifogásnak, semmi esetre sem akarom élvezetes, szellemes, hasznos munkájának érdemét csökkenteni. Ellenkezőleg, könyvének magam is szép helyet rezerválok könyvtáramban, annál is inkább, mert – last but not least – Farkas István harminckét gyönyörű képének reprodukcióját még sokszor-sokszor át fogom lapozgatni.

Gombosi György¹³ *Magyar Művészet*, 1935. XI. évf. 9. sz. 285–286.

Az *Ars Hungarica* új kötetei [...] A másik új kötet Farkas István művészetét ismerteti. Szövegét Nyilas-Kolb Jenő írta, aki nagy szeretettel elemzi témáját. Rámutat fejlődésének egyenes vonalára, mely kezdettől fogva a kép átszellemítésében csúcsonyult ki. Farkas sohasem volt naturalista művész, mindig erősen átalakította a természetet, képei mindig belső látomások. Az álmok melegéből előbányászott alakelemeket a hétköznapi valóság mezébe álcázva juttatja kifejezésre. Nála először mindig az eleve elrendezett alapérzés van adva. Ebben megfogán a külső és belső ingerektől összetevődő aktuális hangulat. A kiindulási pont egy színakkord, a következő lépés az egyensúly megkeresése. A névtelen mondanivaló kezd tárgyi köntösbe öltözni: jön a dolgok behelyettesítése, szabad képzettársítástól vezetve. Ami kialakul, az teljesen hű képe a belső életműködésnek. Ösztönös és tisztán festői eljárás ez, mely a tárgyi elemeknek csak alárendelt szerepet enged. Ugyanaz a festői akarat fejeződik ki csendéleteiben, arcképein, figurális kompozícióin, tájképein, el-mossa a műfaji határokat, közös forrásból fakad és közös hatást eredményez.

Farkas színben lát és színben gondolkodik. Színvilágának határa a gyermeki dara-bosságtól a tündéri átszellemültségig terjed. De igazi területe a kevés színegységből álló, árnyalati finomságokban annál gazdagabb tónus. Legszebb képei gyakran csak

¹³ Gombosi György (1904–1945) művészettörténész. Berlinben, Firenzében és Budapesten végezte tanulmányait. A Szépművészeti Múzeum díjtalan gyakornoka volt. Tátrai Vilmos: Gombosi György (1904–1945). *Enigma*, 17. 2010. No 63. 5–19.

a tompa barnának és felhős szürkének hangzataiban csendülnek össze. Különösen szereti a fehéret. A dolgok elvesztik testiségüket, tejes-meszes, üvegesen fehér ecsetvonásaitól. Színeinek felrakásában, elosztásában rend és nyugalom nyilvánul meg, a faktúra sovány, tartózkodó. De ki ne érezné, hogy a fegyelmezettséget erőltető külső mögött láz és szenvedély tombol. Egyszerűsége nyugtalanító. Alapjában nyugtalan és pesszimista lélek nyilvánul meg művészetében.

Nyilas-Kolb Jenő fejtegetései, melyek erősen hangsúlyozzák Farkas István jelentőségét, bizonyára sok olvasó szemében igazságot szolgáltatnak majd ennek az érdekes művészünknek, akit a közönség eddig alkalmasint nem érdemeinek megfelelően becsült meg. A szerző a fejlődésnek abba a menetébe állítja őt, mely a legújabbkori víziós jellegű magyar festészet kialakulásához vezetett s a melynek vezető mestereiként Egryt, Szőnyit, Bernáthot és Berényt szoktuk emlegetni.

Farkas Zoltán *Nyugat*, 1935. október 1. 28. évf. 10. sz. 296–297.

Modern magyar vízfestmények. [...] Farkas István vízfestményei a híg, folyós technikához való őszinte ragaszkodásról tanúskodnak, egyes motívumok megfestésénél szinte visszajutott a más klasszikusnak nevezhető stílushoz. [...]

Y. E. [Ybl Ervin] *Budapesti Hírlap*, 1935. október 25. 12.